

*Єременко Сергій Анатолійович,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника ІДУЦЗ (з навчальної роботи),
Смірнова Олена Миколаївна,
старший викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки
життєдіяльності населення ІДУЦЗ*

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

В статті представлено розгорнутий аналіз стану обізнаності населення щодо психологічних аспектів цивільного захисту на підставі результатів проведеного анкетування слухачів Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.

Ключові слова: психологічний захист населення, цивільний захист, психологічна профілактика, анкетування.

Постановка проблеми. Психологічний захист населення є невід'ємною складовою цивільного захисту (далі – ЦЗ) України. Результативність та адекватність регулюючого впливу на організацію діяльності психологічного спрямування у сфері ЦЗ потребує розуміння фактичного стану реалізації заходів психологічного захисту. Одним з шляхів отримання інформації від населення є проведення анкетування. Основна інформаційно-аналітична мета анкетування полягає у визначенні обізнаності населення щодо психологічних аспектів ЦЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості державного управління у сфері ЦЗ розкривалися в працях С.Андреєва, П.Волянського, Л.Жукової, Г.Іщенка, Н.Клименко, Р.Приходька, А.Терент'євої, В.Тищенко, О.Труша, І.Шпильового. Проте, психологічні аспекти ЦЗ, їх регулювання та організація є малодослідженими та потребують подальшого наукового опрацювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою даної статті є аналіз результатів проведеного анкетування, з'ясування на його основі фактичного стану реалізації заходів психологічного захисту та визначення пріоритетних напрямів покращення організації діяльності психологічного спрямування у сфері ЦЗ.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною частиною загальнодержавної діяльності центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері ЦЗ є психологічний захист населення [1, с.9]. В Україні, єдиним органом виконавчої влади, якому делеговані повноваження забезпечувати психологічний захист населення є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) [1, с.9]. Регулюючий вплив держави щодо забезпечення психологічного захисту населення спрямований на діяльність психологів ДСНС України.

Завдання та функції, які встановлені для психологів ДСНС України, знаходять своє відображення в нормативно-правових документах, основними з яких є Конституція України та Кодекс цивільного захисту (далі Кодекс ЦЗ). Зокрема, в ст. 38 Кодексу ЦЗ зазначено, що заходи психологічного захисту населення спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій (далі НС). А Стаття 87 «Надання медичної та психологічної допомоги» роз'яснює, що постраждалі, а також особи, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних

робіт, гасіння пожеж, мають право на отримання безоплатної психологічної допомоги [1, с.9, 16].

Аналізуючи поняття «психологічна допомога», слід зауважити, що єдиного визначення воно не має. В нашому дослідженні ми будемо використовувати його у такому значенні: психологічна допомога – сфера практичного застосування психології, яка орієнтована на підвищення соціально-психологічної компетентності людей та здійснення відповідного виду психологічної діяльності. Це безпосередня робота з людьми, яка направлена на розв'язання різного роду психологічних проблем.

Заходи психологічного захисту населення передбачають організацію та реалізацію відповідного виду психологічної допомоги. Окреме місце серед видів психологічної допомоги займає психологічна профілактика, яка є системою заходів, спрямованих на забезпечення психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створення психологічних умов, сприятливих цьому розвитку. Профілактика розпочинається тоді, коли ще немає особливих складнощів у поведінці або житті людини або групи людей. Психологи, на основі проведення моніторингу особливостей та умов індивідуального розвитку особистості, соціально-психологічних змін у житті суспільства прогнозують можливість появи тих чи інших ускладнень і проводять відповідну попереджувальну роботу. Тому психопрофілактична робота є тим аспектом діяльності, який спрямований не стільки на розв'язання сьогоденних проблем, скільки на перспективу [2, с.256].

Згідно з висновками Е.Е. Симанюк, «основним завданням психопрофілактики є створення умов, що сприяють адекватному та компетентному реагуванню особистості на ускладнення взаємодії людини зі світом». І далі: «сутність психопрофілактики полягає у створенні психолого-педагогічними технологіями умов для запобігання ситуацій, факторів, що викликають психологічні напруження, стреси і травми, а також підвищення психологічної толерантності (несприйнятливості) щодо них» [3, с. 134].

Серед завдань, визначених Положенням про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, зазначено, що ДСНС України організовує та проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів ЦЗ та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення НС [4, с.5].

Отже, діяльність психологів ДСНС України спрямована на дві цільові групи: особовий склад органів і підрозділів ЦЗ та населення. Організація та результати психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів ЦЗ відображені в розпорядчих документах ДСНС України [5]. Провести аналіз стану психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення НС набагато складніше, особливо коли мова йде про профілактичні заходи.

З метою з'ясування обізнаності населення щодо заходів психологічного захисту та в межах науково-дослідної роботи на тему «Наукове обґрунтування механізмів державного регулювання психологічного захисту у сфері цивільного захисту», в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту (далі – ІДУЦЗ) було проведено анонімне анкетування слухачів. В анкетуванні взяли участь слухачі таких категорій: фахівці, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань ЦЗ міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; заступники керівників центральних органів виконавчої влади; викладачі навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності»; викладачі вищих навчальних закладів дисципліни «Цивільний захист»; державні службовці V – VII категорій посад, керівники державних підприємств, установ і організацій ДСНС України. Анкетування охопило

осіб з різних регіонів України, різного віку та статі. За період проведення анкетування з 2012 по 2014 роки кількість респондентів становила 346 осіб.

Анкетування проводилося в кінці заняття за темою «Психологічний захист населення», слухачам пропонувалося анонімно заповнити анкету. Запитання анкети містили кілька варіантів відповідей та деякі передбачали можливість вибору шляхом позначки від одного до п'яти відповідей, а також додавання власних варіантів відповідей, які не були передбачені. Заповнені анкети збиралися, аналізувалися та зберігалися на кафедрі профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення ІДУЦЗ.

Анкета містила 10 запитань, перші два, з яких стосувалися статі та віку респондентів. За результатами відповідей, було з'ясовано, що серед осіб, які брали участь в анкетуванні кількість чоловіків втричі перевищувала кількість жінок (рис.1).

Рисунок 1 – Розподіл респондентів за статтю

Рисунок 2 – Розподіл респондентів за віком

Більшу кількість респондентів (100 чел.) склали особи віком від 31 до 40 років (рис. 2). Наступну, за кількістю, категорію становили респонденти віком від 41 до 50 років.

В третьому запитанні анкети було запропоновано оцінити свою обізнаність щодо діяльності психологів ДСНС України. Виявилось, що переважна більшість опитуваних тільки під час заняття, вперше, дізналася про діяльність психологів ДСНС України (рис. 3). Серед власних відповідей, для яких було запропоновано графу «Інше», переважали фрази на кшталт: «бачив по телебаченню інтерв'ю з психологом ДСНС України», «знаю, що психологи допомагають дітям», «чув про психологів

ДСНС України але не знав про доступність їх допомоги» тощо.

Обізнаність щодо діяльності психологів
ДСНС України:

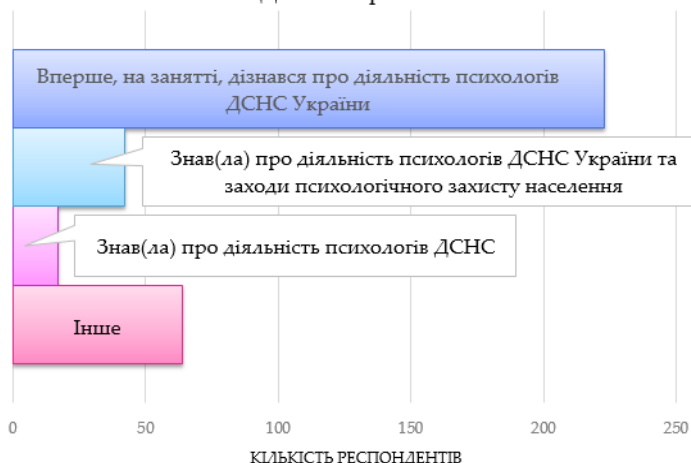

Рисунок 3 – Обізнаність респондентів щодо діяльності психологів ДСНС України

Відповіді на четверте запитання: чи потрібна психологічна підготовка / психологічні знання в умовах НС, представлені на рис. 4.

Рисунок 4 – Аналіз відповідей на запитання, чи потрібні знання з психології в умовах НС

Як бачимо з рис. 4, потрібність психологічної підготовки / психологічних знань в умовах НС очевидна. Переважна більшість респондентів (93 %) позитивно відповіли на запитання.

П'яте запитання анкети стосувалося доцільності присутності психолога у разі загрози та виникнення НС. У відповідях пропонувалося обрати коли саме, на думку респондентів, присутність психолога була б доцільна: до настання НС (в якості профілактичних заходів); в умовах кожної НС (незалежно від масштабів та наслідків); в умовах НС з масштабними наслідками (під час евакуації, в місцях тимчасового перебування постраждалих тощо); після НС (з метою реабілітації); інше (власний варіант). Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів одночасно. Розподіл відповідей на п'яте запитання наведено на рис. 5.

Як бачимо з рис. 5, більшість респондентів (84 особи) вважає, що присутність психолога доцільна після НС (з метою реабілітації), 69 осіб зазначили, що така

доцільність виправдана в умовах кожної НС, а 59 осіб обрали умови НС з масштабними наслідками.

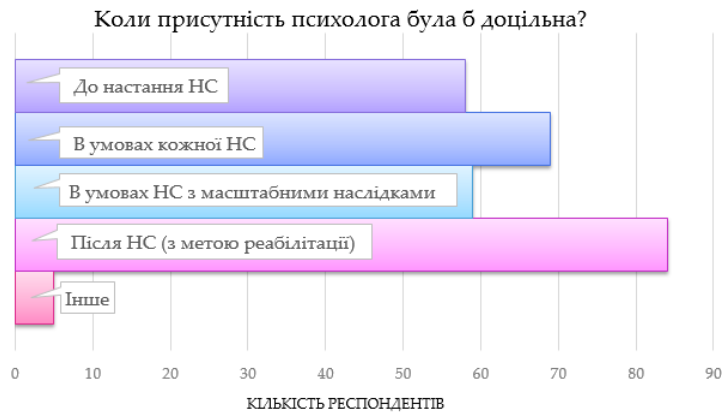

Рисунок 5 – Аналіз відповідей щодо доцільності присутності психолога

Серед власних відповідей (в графі «Інше») на п'яте запитання переважали фрази: «в усіх випадках», «якщо багато людей», «якщо постраждали діти», «залежно від підготовки людей», двічі було зазначено: «психолог буде заважати».

Отримані результати щодо доцільності присутності психолога після НС та під час НС свідчать про схильність респондентів до подолання проблем, які вже сталися, замість їх попередження та недопущення. Пояснити такий розподіл думок можна, посилаючись на дослідження Андрєєва С.О., який зазначав, що до кінця 80-х років ХХ ст. у державних системах ЦЗ домінувала, так звана, рефлексивна (адаптивна) модель управління, яка передбачала пріоритет в зосередженні зусиль на підготовці до реагування і власне реагування на НС [6, с. 32]. Рефлексивна модель управління в НС є менш ефективною, порівняно зі стратегією попередження причин виникнення НС та них самих [7, с. 64]. Стратегія попередження передбачає не лише блокування причин виникнення НС, але й попередження них самих та пом'якшення їх наслідків [6, с. 34]. Цілком виправдано і логічно, що стратегія боротьби з катастрофами в основу якої покладені принципи завчасного їх прогнозування є не лише більш гуманною, ніж ліквідація наслідків, але й значно дешевшою [8]. Положення стратегії попередження НС є актуальними і для організації заходів психологічного захисту населення. Адже, заходи психологічної профілактики спрямовані на попередження формування та розвитку негативних психоемоційних явищ, як у однієї людини, так і в суспільстві в цілому.

Для того, щоб з'ясувати наскільки респонденти розуміють в чому полягає психологічна діяльність та робота психолога, в анкету було включене шосте запитання, яке мало таке формулювання: ви коли-небудь зверталися до психолога? Відповіді на шосте запитання наведені на рис. 6.

Рисунок 6 – Аналіз відповідей щодо звернень до психолога

З рис. 6 видно, що лише 21% осіб, які брали участь в анкетуванні, зверталися до психолога. Тут можна припустити, що основними вірогідними причинами такого розподілу можуть бути: непопулярність вітчизняних систем допомоги та підтримки, які у більшості населення тотожні з примушенням та агресією (від кожного, хто асоціюється з допомогою – а отже, з нашою безпомічністю та залежністю, – ми очікуємо насильства або примусу [9, с.83]); недовіра до особи психолога, його відповідальності, ширості та дотримання ним умов конфіденційності (деякою мірою в цьому винні й самі психологи, які іноді діють за принципом «наздогнати та заподіяти допомогу» [9, с.83]); вартість послуг психолога (більшість незалежних практикуючих психологів встановлюють високу вартість своїх послуг, яка подекуди є суттєвим бар'єром для звернення пересічної особи); низький рівень психологічної культури та обізнаності населення.

Однак, з аналізу відповідей на сьоме запитання (рис.7) стає зрозумілим, що більшість респондентів (70%) готові долати власні проблеми з допомогою спеціаліста. Бажання звернутися до психолога висловили 205 осіб.

Відповіді на запитання:
Чи є бажання звернутися до психолога?

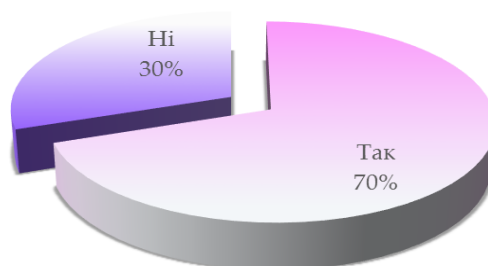

Рисунок 7 – Аналіз відповідей щодо бажання звернутися до психолога

Наступне запитання анкети передбачало з'ясування оптимальної форми отримання інформації психопрофілактичного змісту. Відповіді респондентів наведені на рис. 8.

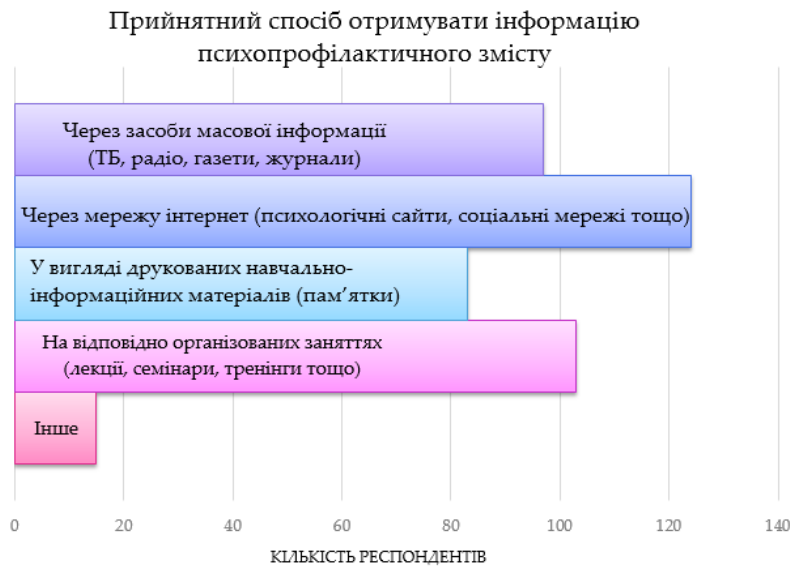

Рисунок 8 – Варіанти отримання інформації психопрофілактичного змісту

Восьме запитання мало таке формулювання: вкажіть, як для Вас особисто, було б зручніше / доступніше / зрозуміліше отримувати інформацію психопрофілактичного змісту? Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів одночасно. З рис. 8 зрозуміло, що домінуючою формою розповсюдження інформації психопрофілактичного змісту має стати мережа інтернет. Такий розподіл є виправданим, оскільки значущість цього джерела інформації, його зрозумілість та доступність зростає щороку дуже швидкими темпами. Не втрачає актуальності організація відповідних занять (психологічна просвіта, як елемент психологічної профілактики) та розповсюдження матеріалів психопрофілактичного змісту через засоби масової інформації. Серед власних відповідей, в графі «Інше», зустрічалися такі фрази: «від друзів», «від знайомих спеціалістів», «важко відповісти», «ніяк».

З метою узагальнення рівня зацікавленості та визначення об'єктивної необхідності проведення занять за психологічною тематикою, в дев'ятому запитанні ми дізнавалися: чи отримали слухачі корисну або цікаву інформацію під час заняття?

Отримані результати (рис. 9) свідчать про доречність проведених занять, їх актуальність та корисність.

З 346 осіб лише четверо відповіли «ні» на поставлене запитання.

Рисунок 9 – Відповіді щодо корисності та цікавості відвіданого заняття

В останньому запитанні анкети, слухачам було запропоновано висловити

власні коментарі, побажання та зауваження. Респонденти, в більшості, дякували на заняття, висловлювали побажання збільшити кількість занять за психологічною тематикою, пропонували розробити посібник з психологічного захисту населення та інші навчально-інформаційні матеріали.

До поодиноких зауважень були віднесені умови проведення занять (низька температура в лекційному залі) та обмеженість в часі (більшість категорій слухачів, за тематичним планом, мають лише одне лекційне заняття).

Узагальнюючи результати проведеного анкетування можна сказати, що інформаційно-аналітична мета дослідження була досягнута. Було з'ясовано, що стан обізнаності населення щодо діяльності психологів ДСНС України потребує покращення та більшої уваги. Проведення навчання населення поводженню в умовах НС затребуване та не втрачає актуальності. Об'єктивної необхідності набула актуалізація стратегії попередження НС, піднесення рівня психологічної профілактики з поміж інших видів психологічної допомоги. З'ясовано, що більшість респондентів ніколи не зверталися до психолога, хоча й мають бажання це зробити. Інформаційна доступність психологічного захисту населення може бути досягнута завдяки залученню можливостей мережі інтернет, організації занять за психологічною тематикою та розповсюдженню психопрофілактичних матеріалів через засоби масової інформації. Заняття по темі «Психологічний захист населення» слухачі визнали корисними та цікавими, що свідчить про доцільність їх подальшого проведення.

Аналізуючи процес анкетування, треба відзначити, що респонденти загалом схвально поставилися до опитування, проявляли зацікавленість та доброзичливість, що дає підстави вважати їх відповіді щирими та достовірними. Анкетування слухачів ІДУЦЗ буде продовжено, його результати будуть знаходити своє відображення в подальших публікаціях авторів.

Висновки

Серед завдань, покладених на ДСНС України, зазначено, що ДСНС України організовує та проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів ЦЗ та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення НС [4, с.5]. На відміну від психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів ЦЗ результати якого знаходять своє відображення в розпорядчих документах ДСНС України, оцінити якість та стан психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення НС набагато складніше, особливо коли мова йде про профілактичні заходи.

З метою з'ясування обізнаності населення щодо заходів психологічного захисту та в межах науково-дослідної роботи на тему «Наукове обґрунтування механізмів державного регулювання психологічного захисту у сфері цивільного захисту», в період з 2012 по 2014 роки, на базі ІДУЦЗ було проведено анонімне анкетування слухачів.

Аналізуючи результати проведеного анкетування можна сказати, що інформаційно-аналітична мета дослідження була досягнута. Були визначені напрями діяльності психологічного спрямування, увага до яких повинна бути збільшена; з'ясовано загальне ставлення до психологічних знань та психологічної підготовки; визначено прийнятні шляхи розповсюдження інформації психопрофілактичного змісту; підтверджена об'єктивна необхідність занять за тематикою «Психологічний захист населення».

Пріоритетними напрямками подальшого наукового дослідження є вдосконалення організаційно-правового забезпечення психологічної складової ЦЗ, включення психологічного захисту населення в роботу органів центральної виконавчої влади, які займаються питаннями попередження і реагування на НС та запровадження механізмів злагодженої системи взаємодії між міністерствами, які мають у своєму складі психологічні підрозділи або формування.

Список використаних джерел

1. Кодекс цивільного захисту України // *Голос України*. – 2012.– № 220 (5470).
2. Основи практичної психології: підручник / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. – К.: Либідь, 1999. – 536с.
3. Сыманюк Э.Э. Психологические барьеры профессионального развития личности: практико-ориентированная монография / Э.Э. Сыманюк; под ред. Э.Ф. Зеера. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 252с.
4. Указ Президента України від 16.01.2013 № 20/2013 «Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій».
5. Вказівка ДСНС України від 30.07.2014 №02-10140/764 «Про стан психологічного забезпечення підрозділів ДСНС України у першому півріччі 2014 року».
6. Андреев С.О. Организационно-правовой механизм государственного управления гражданским защитой на региональном уровне: дис. ... кандидата наук з держ. упр.: 25.00.02 / Андреев Сергей Александрович. – Харьков, 2010. – 201с.
7. Порфирьев Б.Н. Государственное управление в чрезвычайных ситуациях: анализ методологии и проблемы организации / Б.Н.Порфирьев. – М.: Наука, 1991. – 136 с.
8. Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World. Guidelines for Natural Disaster Prevention, Preparedness and Mitigation // *World Conference Natural Disaster Reduction. Yokohama, 23-27 May 1994. United Nations, New York-Geneva*. – 1995. – 17 p.
9. Петрановская Л. В. Избегать роли Спасателя / Л.В. Петрановская // *Psychologies*. – 2014. – № 95 – С.83.